
Johann Fuchs projektant Župne crkve u Pregradi

Đurđica Cvitanović

Samostalni istraživač, Zagreb

Izvorni znanstveni rad - UDK 726.54 (497.5 Pregrada)
72 Fuchs, J.

7. veljače 1996.

Na temelju povijesnih okolnosti i stilske analize autorica zaključuje da je mariborski kasnobarokni arhitekt Johannes Fuchs projektant župne crkve u Pregradi građene 1803. - 1818. Komparativnom analizom djela istog autora u Mariboru, Dravogradu, Slatkoj gori i Austriji, crkva u Pregradi može se ubrojiti među najmonumentalnija Fuchsova djela, a tipski je najrodnija isusovačkoj crkvi u Mariboru. Inače tip crkve u Pregradi javio se na području Hrvatske već znatno ranije, sa župnom crkvom Sv. Lovre (1575.).

Župna crkva, u Pregradi, zbog štovanja Blažene Djevice zvana Naša Gospa od Kunagore, pobuđuje veliko zanimanje kao veličanstvena građevina neobična po obliku i veličini za župnu crkvu. Zbog toga je često nazivaju "Zagorskom katedralom", što ona po uređenju unutrašnjega prostora, doista i jest jer je povezana sa stolnom crkvom zagrebačkom. Njoj su se divili već početkom njezine gradnje kanonici Zagrebačkog kaptola i nastojali su je što dostojnije opremiti. Naslijedila je glasovite po ljepoti i zvuku stare zagrebačke orgulje iz stolne crkve, i veliku oltarnu palu Uznesenja bogorodičina. Prirodno je da u stručnoj literaturi ta crkva nije prošla nezapaženo. Dapače, njezina je povijest proučena na osnovi dostupnih izvora Arhiva Nadbiskupije u Zagrebu, starih kaptolskih spisa i Arhiva Hrvatske, za što je zaslužan pisac male monografije župe Pregrada, vlč. Ivan Filipčić kojemu je diplomski rad na Katoličkom bogoslovnom fakultetu bio istraživanje povijesti župe Pregrada. Pokojna dr. Anđela Horvat, akademik, posvetila je opsežnu topografsku studiju umjetnosti Pregrade i njezine okolice, u kojoj je crkvena umjetnost vodeća, a

objavljena je u časopisu "Kaj". Ta su dva objavljena djela vjerodostojna i temelj za daljnje istraživanje ovog kutka Zagorja koji se diči monumentalnom župnom crkvom koju nije bilo lako podići. Za napredak njezine gradnje brinule su se generacije, da bi se ostvarila smjela zamisao o gradnji nove crkve u zamjenu za staru trošnu gotičku srednjovjekovnu građevinu koja po mišljenju tadašnjih stručnjaka nije bila vrijedna obnove. Dokrajčio ju je potres u 18. st. Ali bile su potrebne godine da se donese odluka o gradnji već zamišljene sjajne crkve, i gradnji koje su se protivili zemaljski gospodari, plemstvo s pravom paronata, tj. Keglevići vlastelini posjeda Kostel, naravno, zbog obveza koje bi im ova gradnja nametnula. Utjecali su na odluke Varaždineske županije sve dok raspravu nije prekinuo biskup Maksimilijan Vrhovac. Keglevići su se pozivali na svoja prava ukopa u crkvi koju su smatrali svojim obiteljskim mauzolejem. Protivili su se izboru zemljišta podno novo-sagrađene otmjene župne kurije, iako su i klizanje zemljišta i slabi temelji bili razlogom pucanja zidova i svodova stare crkve. Sredstva za gradnju crkve bila su dostatna, pa se

nakon višekratnih stručnih ekspertiza patroni više nisu mogli protiviti gradnji, iako se Varaždinska županija u sporu držala po strani.

Teret prvih projekata i razmišljanja o potrebi gradnje nove crkve podnio je župnik Stjepan Augustić, iako to izravno ne dokazuju izvori, ali se to naslućuje jer je župnik nakon studija u Beču boravio u Pregradi od 1766. do 1792., pa je zaslužan za održavanje i popravak crkve nakon potresa. Tada se gradila župna kurija. U Pregradi je proveo svoj radni vijek i prilikom gradnje kurije došao je u priliku upoznati vješte štajerske graditelje. Crkva bijaše premalena pa je već župnik Gašpar Malečić proširio lađu s južne strane, što je bilo dovršeno godine 1756. No nakon toga crkva je napukla 1775. za potresa, pa je tada učvršćena željeznim zategama. Župnik pak, spomenuti Stjepan Augustić, dovršavao je župnu kuriju sa zidarima koji su bili pozvani iz Maribora, što ističem, jer je blizina Štajerske razlogom dotoka graditeljskih stilova u Zagorje. Kurija je bila dovršena 1786., izdašnom pomoći arhidakona zagorskog kanonika Stjepana Putza. Već nakon 1775. župnik S. Augustić pomišlja riješiti se mučnih popravaka crkve i zamijeniti je novom. U izvorima se često spominju majstori iz Maribora a materijali se kupuju u Ptuju, Mariboru i Krapini. Župnik je u tijeku gradnje kurije bio u prisnom kontaktu s mariborskim majstorima pa mu je zacijelo, plan za gradnju crkve predložio neki majstor iz Maribora.

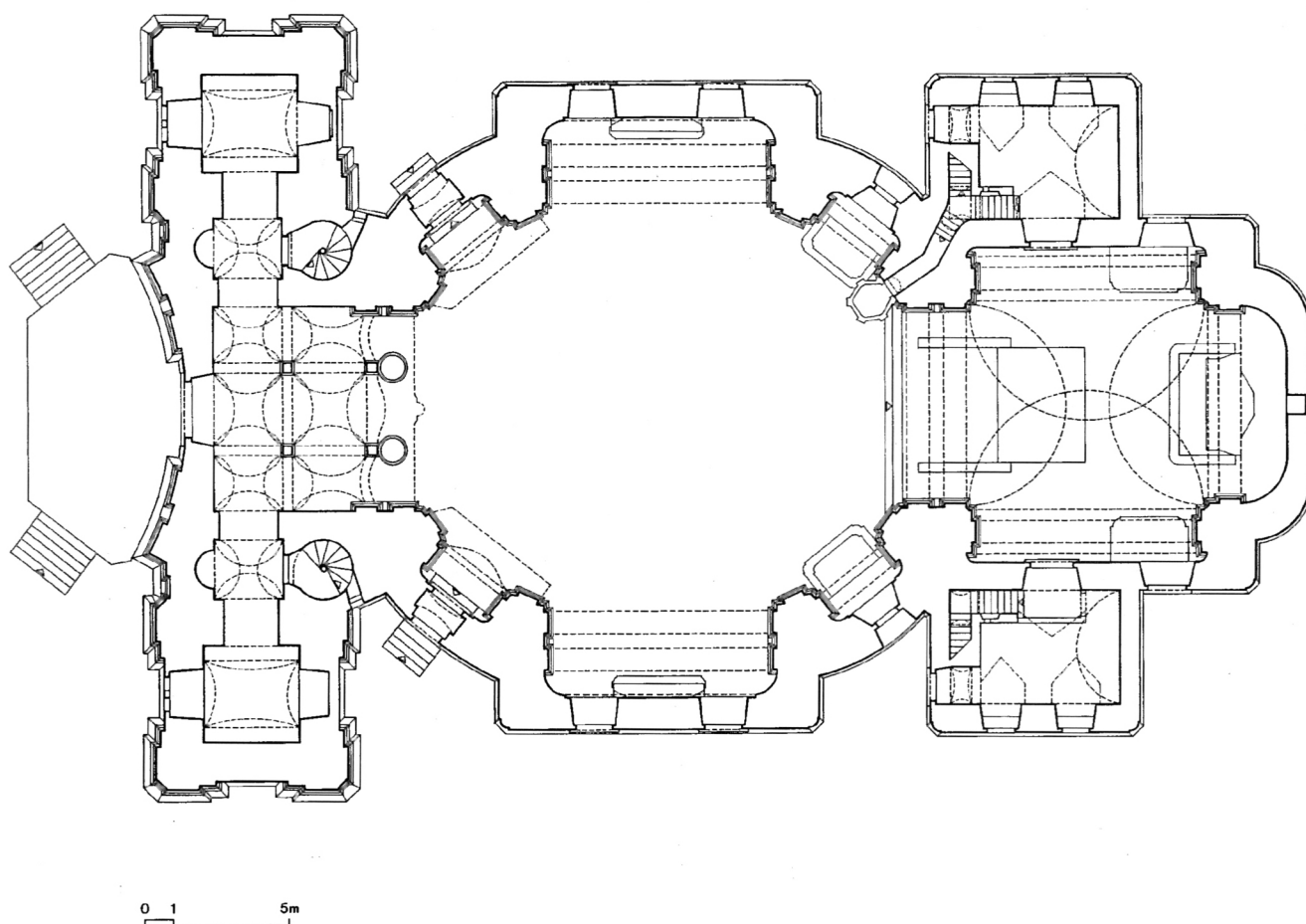
Punim je zamahom gradnju crkve poveo mladi župnik Josip Karlo Tuškan nakon završena školovanja u Beču i u Budimpešti. Bio je uporan da ostvari remek-djelo naše crkvene arhitekture. Povijest gradnje crkve prate brojni arhivski izvori koji dokazuju s koliko je nepravilna bila popraćena gradnja koja je trajala gotovo dva desetljeća, iako su sredstva bila osigurana. Spominju se ekspertize o stanju stare crkve i dokazi za potrebu gradnje nove prema predračunu koji su slijedili iz dovršenih planova. Ugovor s graditeljem, majstorima i originalan plan nisu pronađeni. No brojni su dokazi iz godine 1782. o prijetnji da će se srušiti toranj stare crkve, dokumentacija o stanju stare crkve i ekspertizi toga stanja prilikom koje se 1794. spominje prisutnost "mariborskog graditelja". Ugarsko namjesničko vijeće odobrilo je gradnju budući da je crkva imala osigurana potrebna sredstva i predračune, što ujedno dokazuje da je postojao i plan koji se mogao odobriti, kao i izbor zemljišta za novu crkvu. Nakon toga ponovno su uslijedili Tuškanova pisma i molba županiji u Varaždinu za dozvolu gradnje 1798. Stoga se šalje županijska Komisija s inženjerom Ignacijem Beischlagom i ponovno "neimenovanim graditeljem", koja je 1800. potvrdila da nije nemoguće obnoviti staro zdanje u koje bi daleko više trebalo uložiti sredstava nego u gradnju nove crkve. Taj skupi zahvat ne bi osigurao dovoljno prostora za potrebe. Tuškan je čak pozvao svojega bivšeg profesora

matematike i geometrije na zagrebačkoj akademiji Josipa Karavančića koji je trebao dokazati da se proširenjem stare crkve ne bi dobilo dovoljno prostora. unatoč nedaćama i otporu plemstva otpora plemstva koji su osporavali gradnju pravom patronata i županiji koja se držala neutralno te na osnovi Beischlagove ekspertize i "neimenovanog graditelja", 1803. blagoslovljen je temeljni kamen, rkva je stavljena pod krov 1818., a blagoslovljena 1820. Ipak je gradnja tako monumentalne crkve trajala samo 15 godina nakon toliko neprilika i uložena truda da se ishodi dozvola.

Crkva, dovršena početkom 19. st., zamišljena je i planirana kao i njezina gradnja počela mnogo prije, što dokazuje njezin tlocrtni i prostorni oblik. Projekt je mogao nastati u jeku kasnobaroknoga stilskog razdoblja, najkasnije nakon potresa 1775. To dokazuju prije svega stilske značajke dovršenoga djela kojemu prethodi savršeno stilski dosljedan projekt. Tako značajna gradnja po tadašnjim se graditeljskim zakonima morala imati prethodno odobrenje Komore Ugarskoga namjesničkog vijeća jer ni manji objekti lokalnoga značaja nisu se mogli graditi bez odobrenja planova Građevinskog ureda u Beču. Osim toga, takav je plan mogao poteći samo iz jedne poznate radionice i od iskusnog graditelja koji je za sobom već imao dovoljan broj djela koja su ga već afirmirala. Zaista, po veličini i stilskoj dorečenosti ubraja se u manju skupinu crkava druge polovice 18. stoljeća koje smatramo uzornim građevinama baroknog i kasnobaroknog razdoblja. Čini se da se, bez obzira na vrijeme gradnje inzistiralo na izvedbi ranije ostvarenog projekta pa je crkva zacijelo posljednje djelo radionice iz koje su potekle crkve tipološki vezane za prepoznatljivu skupinu na prostoru Štajerske.

Iako je biskup Maksimilijan Vrhovac imao svoje graditelje i kao ličnost novoga vremena bio sklon klasicizmu, pa je njegov dvorski graditelj pater Kristijan Heinrich Vesteburg, koji je uz kupališne zgrade u Stubičkim Toplicama podigao klasicističku poligonalnu kapelu 1814., bio arhitekt novoga stila, njemu se ne može pripisati crkva u Pregradi. Premda je Zagreb zadnjih desetljeća 18. stoljeća postao snažno središte graditeljske djelatnosti, a među graditeljima radionicom koja je preuzimala odgovorne poslove isticao se Ivan (Joannes) Eyther, koji, došavši u njemu iz Moravske 1775. boraveći u Zagrebu do smrti 1821. Njegovim se djelima također ne može pripisati crkva u Pregradi. Bio je on tipičan majstor prijelaznog stila, baroknoga klasicizma.

Projekt župne crkve u Pregradi pripada štajerskome krugu graditelja sa sjedištem u Mariboru, što potvrđuju i oskudni podaci u izvorima. Vodeći graditelj druge polovice 18. stoljeća u Mariboru bio je Johannes Fuchs kojemu se pripisuju najsajnije kasnobarokne crkve građene u Štajerskoj. On je došao u Štajersku, u Maribor, već kao poznati majstor 1763., gdje se udomaćio, a dosad

1. Johann Fuchs, župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Pregradi, tlocrt (mr. D. Stepinac, Institut za povijest umjetnosti)

je poznato da je u Mariboru živio 1797. Biografija je toga vrsnoga graditelja kasnobaroknog razdoblja oskudna, ali ga ipak spominju enciklopedije. Podijetlom je iz Šleske, a u Mariboru je postao znamenit po isusovačkoj crkvi Sv. Alojzija. Pripisuju mu se monumentalna crkva Sv. Petra u Kronsnoj gori kod Dravograda i crkva u Vurbergu kod Ptuja. Obje elipsoidnoga prostora tipološki iste skupine kao i Sv. Alojzije. Gradio je i crkvu u Ehrenhasenu i Sv. Johanna u Saggatalskoj dolini, u južnoj Austriji. Pripisuje mu se i veliko gradsko stubište u Mariboru. Slovenski mu povjesničarai umjetnosti također pripisuju izum tipa crkve koju je 1754. gradio u Sladkoj Gori po kojoj je niz crkava nazvan "Sladkogorskim" tipom. To su zrelobarokne crkve centralnog oblika s naglašenom ladom pod kupolom meko raščlanjena zidnoga plašta. Po svemu što je dosad poznato i što se pripisuje opusu tog graditelja nas najviše zanima crkva Sv. Alojzija u Mariboru, neosporno djelo arhitekta Fuchsa koja je tipološki najbliža našoj još monumentalnijoj crkvi u Pregradi.

No, na našem prostoru, u Žumberku, samo je nekoliko godina nakon crkve u Saggautalu sagrađena nova crkva Sv. Lovre u Vivodini građena od 1753. do 1757., kada je dovršenu crkvu posvetio gorički nadbiskup Karlo Michael, knez Athems. Vrlo rano, u prvom desetljeću, ta se je župna crkva, kao i cijeli metlički kraj koji je u srednjem vijeku pripadao zagrebačkoj biskupiji našao u posebnim političkim prilikama. Poznato je da se zagrebačka biskupija od godine. 1339. pred crkvenim sudom parničila za povrat toga teritorija nasilno oduzetog Hrvatskoj. Razlog je tome to što je vlastelinstvo Sichelburg (Žumberak) pripalo austrijskim feudalcima koji su u Kostanjevicu doveli cistercite. Nakon komadanja imanja Zrinskih i Frankopana dio je posjeda pripao Cistercitima u Kostanjevcu koji su s dijelom posjeda postali patroni župe Vivodina. Na Saboru u Požunu 1550. bila je osnovana posebna komisija koja je trebala riješiti razgraničenje. Za matlički kraj i povrat Vivodine u zagrebačku biskupiju, zalagao se je svim snagama i pravnim dokazima biskup Martin Borković (1667-1687.). Tek je Josip II. dio Žumberka vratio Hrvatskoj radi uređenja VOJNE GRANI-

2. Johann Fuchs, *Unutrašnjost crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Pregradi, (foto K. Tadić)*

CE (ne Vojne Krajine, kako se je uvriježilo nazivati naše granične pokrajine pod vojnom upravom zbog tampona zaštite od Osmanlija)¹. Tada je Vivodina ponovno potpala pod jurisdikciju Zagrebačke biskupije. No do tada je darovnicom plemkinje rozine Jelačić Vojnović nova župna crkva već bila sagrađena. Na izbor projekta i graditelja utjecali su cisterciti samostana "Santa Maria in Fontis" u Kostanjevici. Temeljni kamen crkve posvetio je prior samostana Aleksandar Halerstein 1753. Crkva je relativno brzo sagrađena a 1797. obnavljana je lukovica na njezinom tornju. Do danas je sačuvana u izvornome stanju nakon što su nalogom biskupa Maksimilijana Vrhovca 1804. popisani inventar i imetak crkve.

U Hrvatskoj je ta lijepa barokna crkva izuzetna građevina građena desetak godina prije isusovačke crkve Sv. Alojzija u Mariboru s kojom se ona stilski može usporediti. To su crkve naglašena ovalnog, elipsoidnog prostora s dominantnom lađom koja je u poprečnoj osi križnoga tlocrta zahvaljujući bočno potisnutim zidovima za plitke kapele. Prostor lađe svoden je kupolom, a prostorni se dojam zahvaljuje još jednome prostornom elementu na prijelazu iz lađe prema užem ravno zaključenom svetištu i u pogledu na pjevalište. To je široki svodeni slavaluk koji zaključuje elipsoidni prostor i prati tlocrtnu dispoziciju. Taj element, kao i tlocrtni oblik, razvio se u srednjeeuropskom kulturnom krugu pod utjecajem čeških arhitekata visokog baroka iz obitelji Dienezenhofer, a za Johanna Fuchsa smatra se da je na njega najviše utjecao graditelj W. Hagenauer iz

Salzburga, koji je gradio u baroknoj tradiciji. Crkva u Vivodini u vanjštini je čiste kubične forme sa zidnim plaštom koji prati elipsoidni tlocrt, a na krovu se spušta nad bočne kapele.

Kod Sv. Alojzija u Mariboru su svi ti prostorni elementi naglašeniji jer je crkva veća pa se i uz pročelje nalaze dva zvonika. Hodočasnička pak crkva Sv. Petra u Kronsnoj Gori raščlanjenih i bogatih razgibanih bočnih pročelja s dva zvonika na pročelju podsjeća na župnu crkvu u Pregradi. Po rješenju zidnoga plašta i krovu ta je crkva u vanjštini najbliža baroknome stilu. Za razliku od "slatkogorskog" tipa crkve, elipsoidne crkve Johanna Fuchsa u vanjštini su čistih oblika s ranoklasicističkim detaljima pa crkva Sv. Lovre u Vivodini na svojem pročelju završava detaljem klasicističkoga profiliranog zabata.

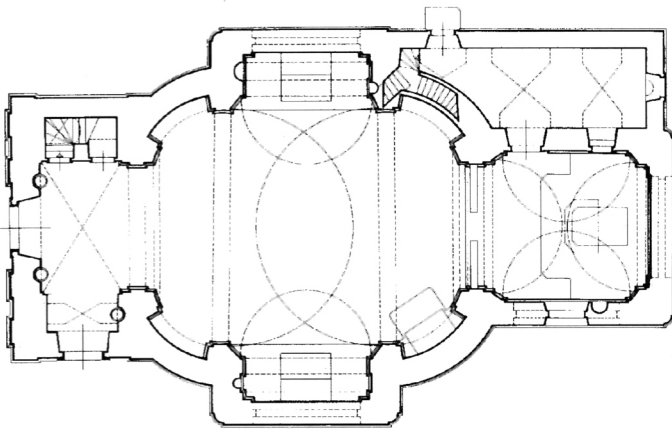
¹ "Vero et gremina informatiae de parochiae archidiaconatus Gorche dictis in districtibus Sichelburg, Metlica, Vivodina." Protokoli vizitacija arhidakonata goričkoga. Knj. 122, vis.can. 1756-1776. p.150-161. Arhiv Zagrebačke nadbiskupije.

3. Johann Fuchs, pročelje crkve Uznesenja Bl. Dj. Marije u Pregradi, (foto: K. Tadić)

Uspoređujući našu župnu crkvu Uznesenja Marijina u Pregradi s prethodnim tipološki istovjetnim crkvama, ona samo u vanjštini ima nekoliko naznaka ranoklasicističkog razdoblja u kojemu je građena zahvaljujući velikom zakašnjenju izvedbe nacрта i gradnje. To su karakteristični zabati nad pročeljima i šljemovima tornjeva. No pomnijim promatranjem vanjštine prevladavaju barokni stilski elementi. Tako je konkavno uvučena ploha središnjeg dijela visokim pilastrima raščlanjenog pročelja omeđena dvama visokim barokna

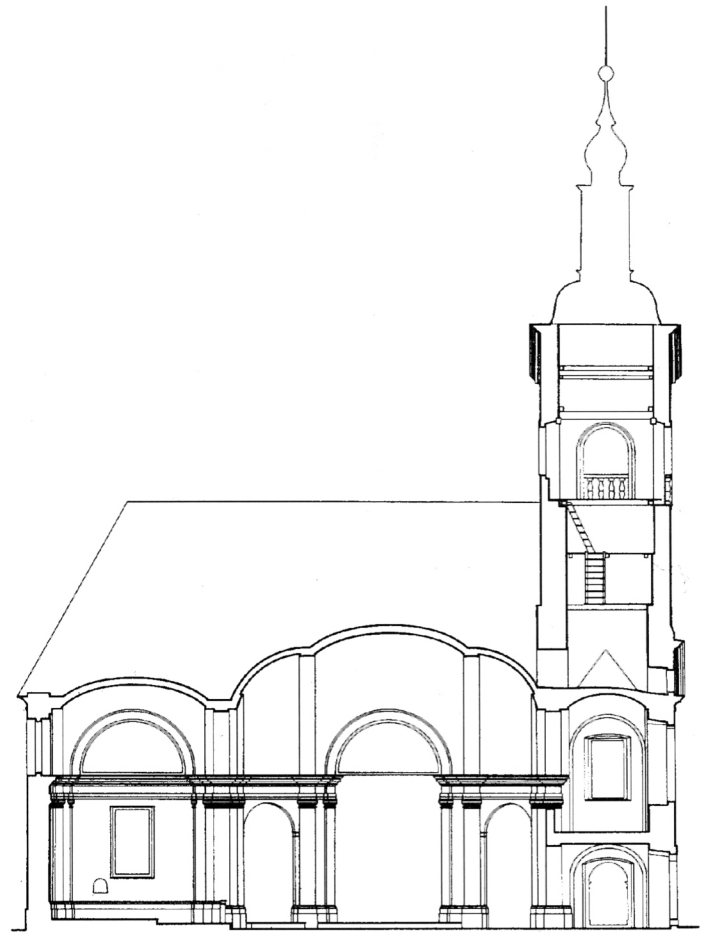
zvonika. U bočnom pogledu plastički se ističu bočne lađne kapele pod samostalnim krovijem koje naglašavaju poprečnu os elipsoidne lađe s visoko napetom kupolom dominantne lađe nad masivnim visokim stupovima raščlanjenih plitkim pilastrima s kompozitnim kapitelima. Jedinствену elipsoidnu kupolu prekidaju lukovi bočnih kapela među visokim snažnim raščlanjenim stupovima s raskošnim kapitelima. Uzdužnu os naglašava veliko uže svetište i veliko predvorje pod pjevalištem utisnuto među zvoncima.

0 1 5m

4. *Johann Fuchs (?)*, župna crkva Sv. Lovre, Vivodina, tlocrt, (mr. D. Stepinac, Institut za povijest umjetnosti)

6. *Johann Fuchs (?)*, župna crkva Sv. Lovre, Vivodina

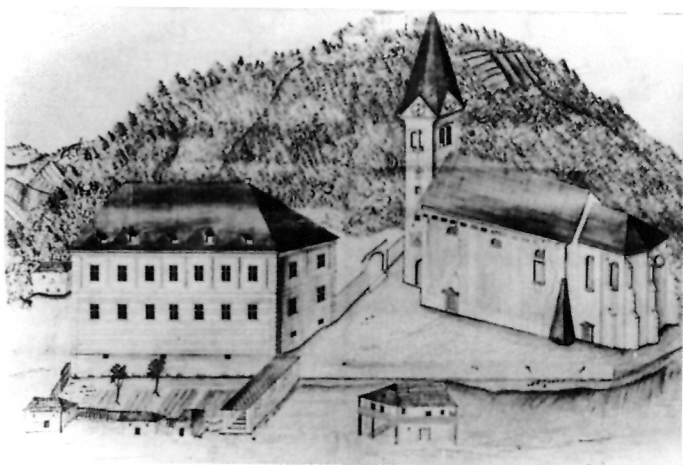

0 1 5m

5. *Johann Fuchs (?)*, župna crkva Sv. Lovre, Vivodina, presjek

Crkvama koje je izveo graditelj Johann Fuchs usudujem se pribrojiti projekt crkve "Naše Gospe od Kunagore" bez obzira na kasno razdoblje izvedbe toga projekta. Zacijelo je graditelj imao razvijenu radionicu koja je njegovim polirima pokrivala prostor cijele Štajerske. Smatra se da je arhitekt J. Fuchs djelovao do približno godine 1800., čime nije utrnuta njegova radionica.

S ovim sakralnim spomenikom koji je obogatio povijest našega graditeljstva na velika smo vrata ušli u srednjoeuropski umjetnički krug raskošne barokne umjetnosti, stila koji smo obilježili terminom baroknog klasicizma.

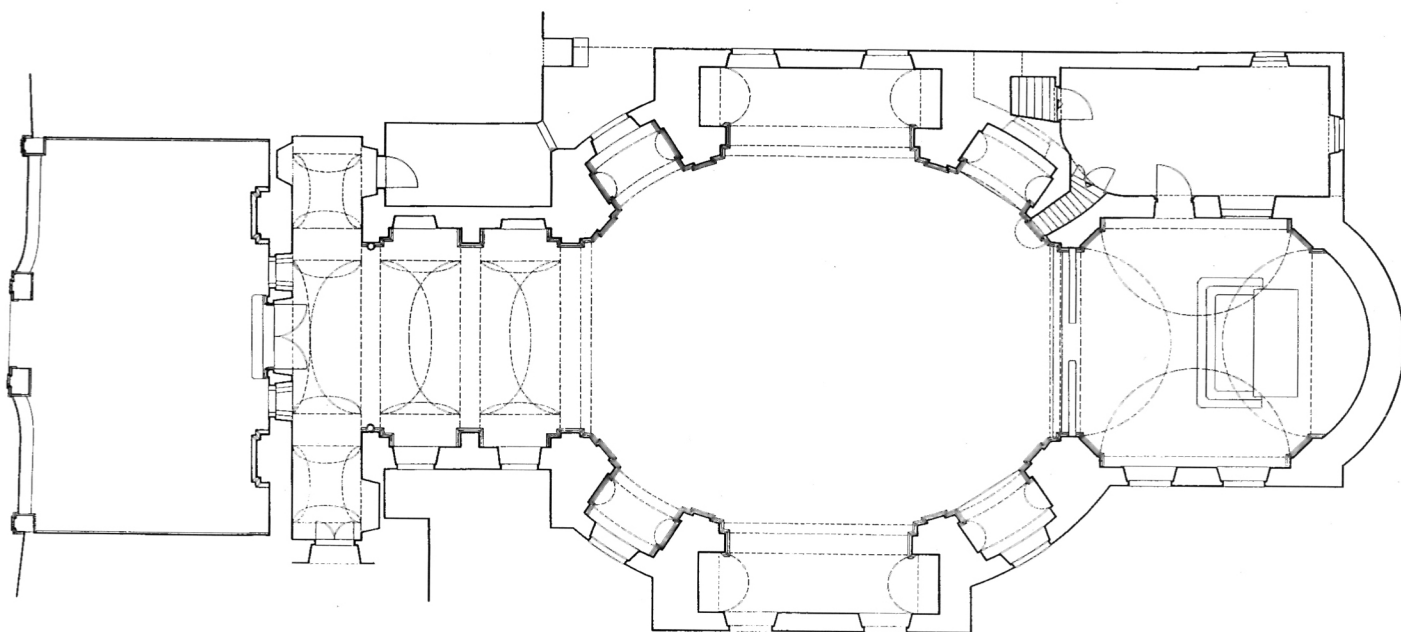

7. Župna crkva Sv. Marije i župna kuća, Pregrada

8. Župna crkva Uznesenja Bl. Dj. Marije, Pregrada

9. Crkva Sv. Alojzija u Mariboru, tlocrt (mr. D. Stepinac, Institut za povijest umjetnosti)

0 1 5m

Literatura

1. Hans Reuter, "eine Gruppe elliptischer Zentralbaumkirchen des 18. Jahrhunderts in Steiermark", Zeitschrift für Kunstgeschichte, band 19, Jahrgang, 1956., Heft 3
2. Nace Šumi, "Ljubljanska baročna arhitektura", Ljubljana, 1961.
3. Đurđica Cvitanović, "Župna crkva Sv. Marije Magdalene i župna kurija u Selima kod Siska", Peristil 10-12, Zagreb 1967./68., str. 133-154.
4. Sergej Vrišer, Sladka gora, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov I, 1969.
5. Lelja Dobronić, "Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba", str. 31-34, Zagreb 1971.
6. Sergej Vrišer, Sladka Gora, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 21, 1979.
7. Ivy Lentić Kugli, "O djelatnosti zidarskog majstora Joannesa Eythera krajem 18. st. u Zagrebu", Peristil, god. XXII, broj 22, str. 111-124., 1979.
8. Ivan Filipčić, Župa Pregrada, 1983.
9. Anđela Horvat, "Pregled spomenika kulture općine Pregrada", Kaj, Pregrada i okolica, str. 167-208., 1985.
10. Đurđica Cvitanović, Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, Knj. I., 1985., str. 114-119 i str. 266-267.
11. Đurđica Cvitanović, "Župna crkva Svih Svetih i prepoštova kurija u Sešvetama", Radovi IPU 14/1990, str. 161-171.

Đurđica Cvitanović

**JOHANN FUCHS, DESIGNER OF THE LATE BAROQUE PARISH
CHURCH IN PREGRADA**

In 1775 the parish priest S. Augustić decided to build a new church of the Holy Virgin Mary of Kunagora, after the old Gothic church was damaged by an earthquake. As the parsonage was built by masons from Maribor, the parson commissioned a mason from Maribor to establish the condition of the old church. One more estimate had to be made for his successor, the parish priest Karlo Tutkan, before the building of a new church was finally commissioned in 1794. As funding was available, the Hungarian authorities approved the project which, however, was contested by the Keglević family who had rights of patronage. Therefore Bishop Maximilian Vrhovac formed a regional commission headed by the architect Ignatius Beischlag from Varaždin and including the aforementioned "builder from Maribor". After this commission found that the old building could not be restored, the building of a new church was sanctioned in 1800, and the foundation stone laid in 1803. The building of the church was completed in 1818.

The original projects and contracts have been lost, but there is no doubt that the design originated from the Styrian circle of church builders and can be attributed to the architect from Maribor Johannes Fuchs. Originally from Schleswig, he settled in Maribor about 1763. There he built the Jesuit church of Saint Aloysius and the steps leading to the Maribor fort. Also attributed to him are the church of Saint Peter in Kronska Gora near Dravograd, the church in Vurberg near Ptuj, another in Ehrenhausen in southern Austria, as well as the church of Saint Johann in the Saggatal valley. He is also credited for inventing the type of church built in Sladka Gora. In style and typology the church in Pregrada is one of his most monumental achievements and closest to the Jesuit church in Maribor. On our territory this type of church appeared even earlier, after the building of the church in Saggatal: it is the parish church of Saint Laurence in Vivodina, completed in 1757.

The architect Joseph Fuchs belongs to the Late Baroque tradition, and was most directly influenced by W. Hagenauer from Salzburg. For some forty years his was the leading studio in Maribor and Fuchs himself was mentioned as the most notable architect in the region from 1797 to about 1800.